

אסירים ביטחוניים או אסירים פוליטיים?

וליד דקה¹

אסירים ערבים – ביניהם גם אזרחי ישראל, כמוני – אשר הורשעו בעבירות נגד ביטחון המדינה ואשר מרצים את עונשם בבתי הכלא בארץ, מסווגים בדרך כלל כ"אסירים ביטחוניים". לטעמי, ראוי יותר לסווגם כ"אסירים פוליטיים". הטענה נשמעת מקוממת, לכאורה. שהרי במה אסירים אלה שונים מאסירים אחרים כמו יונה אברושמי, רוצחו של פעיל השלום אמיל גרינצווייג, או יגאל עמיר שרצח את ראש הממשלה יצחק רבין? שכן הטענה הרווחת הינה כי האסירים הביטחוניים אזרחי ישראל אינם אסירי מצפון, כי הם לא נכלאו בגלל דעות שביטאו וכי מדובר באנשים שחלקם, לפחות, הורשעו ברצח.

על השגות כגון אלה אני מבקש להשיב כאן. אני טוען, ראשית, כי אין לקרוא לעמיר, אברושמי ודומיהם אסירים פוליטיים. שנית, כי ההשגות מבוססות על ההנחה המוטעית, שלפיה מיועדת ההצעה לשינוי הסיווג של האסירים הערבים להדגיש את הבסיס הפוליטי של הפעולה שבגינה הורשעו, כלומר את המניע והרקע של מעשיהם. שלישית, כי ההבדל בינינו לבין אנשים כעמיר ואברושמי אינו טמון במניע לעבירות שבוצעו או ביעדן, אלא ביחס אלינו מצד מערכות המדינה השונות. המדינה מפלה בין אסירים ערבים לאסירים יהודים שעברו עבירות דומות בכמה רמות: השפיטה, תנאי הכליאה והסיכויים לחנינה. ממהותה של אפליה על רקע גזעני במערכת דמוקרטית, שהיא מסווה את סימניה הבוטים ועוטה תחפושות משני סוגים עיקריים – הביטחון והצרכים האדמיניסטרטיביים. בכל הנוגע לאסירים, האפליה מוסווית בשכבה של מושגים ונהלים שנועדו לייפות את האמת המכוערת; לכן מלאכתנו רבה וקשה ויש לקלף את שכבות ההסוואה אחת לאחת.

אבל לפני שניגש למלאכה יש לשאול במה אנחנו עוסקים. האם בכוחה של הגדרה זו או אחרת להוסיף משהו לתנאי מאסרם של אסירים, לגרוע מהם או לשחרר מהכלא את אלה שאנו מבקשים לשחרר? התשובה היא: כן! ההגדרה שאנו תובעים היא הגדרה פוליטית, לא משפטית, ונגזרת ממנה לא רק עמדה ערכית תיאורטית, אלא גם עמדה מעשית פוליטית. את ההגדרה "אסירים ביטחוניים" טבעו מערכות הביטחון, ובראשן שירות בתי הסוהר (שב"ס). היא התפתחה מהגדרה סתמית ל"צרכים אדמיניסטרטיביים", על פי פקודת שב"ס, וקיבלה מעמד משפטי חדש בערכאות השונות. מעמד זה מצדיק היום את הרעת תנאי מאסרם של "האסירים הביטחוניים" ביחס לאסירים המוגדרים "פליליים".

ראשית, אם כן, אתייחס לאפליה ברמת הכליאה. "אסיר ביטחוני" הוא לכאורה ביטוי נטול פניות, שאינו מפלה על רקע דת ולאום. כאשר שב"ס ומערכות הביטחון החלו להשתמש בו לסיווג אסירים, לפני יותר משלושים שנה, לא היו בבתי הכלא בישראל אסירים ביטחוניים יהודים, וכך לא עמד ביטוי זה במבחן הסיווג האובייקטיבי החף מפניות על רקע דת ולאום. לכלל זה היה רק חריג אחד. הכוונה היא לאודי אדיב, שהוחזק בנפרד מאסירים פליליים וביחד עם אסירים ערבים "ביטחוניים", באותם תנאים ובאותם אגפים. כך יכול היה שב"ס לטעון שההפרדה נעשתה אך ורק מתוך צרכים

¹ וליד דקה הוא אסיר פלסטיני אזרח המדינה, יליד 1961. בשנת 1986 הוא נעצר ונשפט למאסר עולם בגין חטיפת חייל ישראלי ורציחתו.

"אדמיניסטרטיביים". כדאי לציין שבאותה תקופה ההבחנה היתה בין תנאי הכליאה של האסירים הפליליים לתנאים שבהם הוחזקו האסירים הביטחוניים, אבל כל האסירים נכלאו באותם אגפים. היום, לעומת זה, האסירים הביטחוניים מוחזקים בבתי כלא שונים ובתנאים אחרים לגמרי.

בשנים שחלפו מאז נעצרו ונשפטו עשרות יהודים שעברו עבירות על רקע לאומני. באמצע שנות ה-80 נכלאו אסירי המחתרת היהודית, בשנות ה-90 עמי פופר, שירה למוות בשבעה פלשתינאים שחיפשו עבודה בראשון לציון, ויורם שקולניק שרצח פלשתינאי שנעצר בחשד שתיכנן מעשי חבלה והוחזק כפות. בראשית העשור הנוכחי נחשפו מעשיהם של חברי מחתרת בת עין. שב"ס, כמו השב"כ, ראו בכל אלה אסירים פליליים. אף על פי שעברו עבירות זהות לאלה שביצעה קבוצת האסירים הביטחוניים הערבים – פגיעה בביטחון הציבור והמדינה; אף על פי שפעלו ממניעים זהים – לאומני, אמונתי או אידיאולוגי; למרות השתייכותם להתארגנות בלתי מותרת, אין האסירים היהודים שביצעו פעולות טרור נגד ערבים מסווגים כ"אסירים ביטחוניים". הם גם ממשיכים ליהנות מתנאי המאסר של אסירים פליליים: קשר טלפוני יומי, חופשות, ביקורים פתוחים, התייחדות עם נשותיהם והולדת ילדים. הסיבות לכך הן לחצים של פוליטיקאים מהימין והשפעתם של רבנים, ששיכנעו את השב"ס והשב"כ להתייחס בסלחנות לקבוצת האסירים היהודים. הביקור של אנשי המחתרת היהודית בחוף הים בנתניה, בחסות סוהרים וקציני שב"ס, היה הנקודה שבה הפסיק המונח "אסיר ביטחוני" להיות הגדרה נטולת פניות ונהפך לשם קוד לערבי.

האפליה שמנהיג שב"ס אינה מסתכמת בהבחנה בין אסיר ערבי לאסיר יהודי – הראשון מוגדר "ביטחוני" והשני "פלילי". היא באה לביטוי גם באפליה בין קורבן לקורבן. במלים ברורות יותר: בכל שנות קיומה של מדינת ישראל, שום יהודי שהורשע ברצח ערבים על רקע לאומני, או שפעל כדי לפגוע בערבים, לא הוגדר "אסיר ביטחוני". המסר, לצערנו, הוא שמי שרצח ערבי ייכלא בתנאים טובים והיחס כלפיו יהיה סלחני, ואילו מי שרצח יהודי יוחזק בתנאים מחפירים ולא יראה עוד את אור השמש. דם יהודי יקר מדם ערבי.

זו נשמעת מסקנה פרועה, אבל אם היא שגויה איך אפשר להסביר את אי סיווגם של אנשי חוליית בת עין כאסירים ביטחוניים? חברי החוליה השאירו עגלה עמוסה בחומר נפץ בכניסה לבית ספר בצור באהר בירושלים, מתוך כוונה לרצוח ילדים; ראש השב"כ אמר כי חוליית בת עין היא הקבוצה המסוכנת ביותר; חבריה עדיין מחזיקים בדעותיהם הקיצוניות ויש להם היכולת המבצעית והמוטיבציה לפגוע בחפים מפשע ולפוצץ את מסגדי הר הבית, ובכך להעמיד את ישראל בפני סכנה של עימות עם העולם המוסלמי הזועם. אבל על אנשי בת עין לא הוטלו המגבלות המוטלות על אסירים ביטחוניים ערבים. איך אפשר לתרץ את סיווגו של אשר וייסגאן, שרצח ארבעה פועלים ערבים בתקווה שמעשהו יעצור את מימוש תוכנית ההתנתקות, כ"אסיר פלילי"? שלושה אסירים שהיו מעורבים בהסעת מתאבד לנתניה סווגו לשתי קטגוריות שונות: שניים מהם, אזרחים ערבים, הם "אסירים ביטחוניים". השותף היהודי למעשה מסווג "אסיר פלילי", למרות התפקיד המרכזי שמילא בפרשה לפי כתב האישום. איך אפשר להסביר את ההבדלים בסיווג? השב"ס והשב"כ, האחראים לסיווג האסירים, לוקחים לעצמם זכות שאיננה מוקנית להם לפי חוק. באמצעות ההבחנה בין האסירים הם מגדירים לא רק מיהו אסיר ביטחוני, אלא גם מהו ביטחון המדינה. הוצאתם של אסירים שפגעו בערבים מקבוצת האסירים שגרמו נזק לביטחון המדינה מסלקת את האזרחים

הערבים ממסגרת הביטחון. בדיוק מסיבה זו אין מגדירים אסיר יהודי שפגע בערבים "אסיר ביטחוני".

סיווגו של יגאל עמיר היהודי כ"אסיר ביטחוני" סותר את דברי, לכאורה, למעשה, הוא דווקא מחזק את הטענה בדבר ההשפעה שיש לדת ולזהות הלאומית של הקורבן, וכן של הרוצח, על תנאי המאסר של הרוצח. יגאל עמיר מסווג "אסיר ביטחוני" על פי דתו של הקורבן, אבל נהנה מתנאים של אסיר פלילי על פי הלאום של הרוצח. הוא זכאי לתנאים משופרים: ביקור שבועי, ללא מחיצה חוצצת, ושיחת טלפון יומית. אלה תנאים שאסירים ביטחוניים אינם מעיזים אפילו לחלום עליהם.

עד כאן היחס הפוליטי המפלה במתקני הכליאה. אבל האפליה, כאמור, באה לביטוי בשתי רמות נוספות – השפיטה והחנינה. ברמת השפיטה, היא ניכרת הן במסגרת שבה נשפטים חשודים והן בחומרת העונשים המוטלים עליהם. עד 1996 נשפטו האסירים הערבים אזרחי המדינה שעברו עבירות ביטחוניות בבתי המשפט הצבאיים. בבתי משפט אלה לא הועמד לדין אפילו יהודי אחד שנחשד בעבירות נגד ערבים. הליך שיפוט צבאי, כידוע, הוא הליך קשה מזה שמתנהל בבתי המשפט האזרחיים. ראשי התביעה ומערכת המשפט ראו בעבירות שעברו ערבים על רקע לאומני פגיעה בביטחון המדינה. פגיעות של יהודים בערבים על אותו רקע נחשבו בעיניהם עבירה פלילית רגילה. בדרך כלל, כאשר העבירה מבוצעת על ידי ערבי בשטחים הכבושים, המשפט מתנהל בבית משפט באזור שבו היתה העבירה: שכס, ג'נין, חברון וכו'. אבל אזרחים יהודים כמו חברי המחתרת היהודית, שחבריה ביצעו את עבירותיהם בשטחים, נשפטו בבתי המשפט האזרחיים בארץ. במלים אחרות, קיימות שתי מערכות שפיטה: אחת לערבים, צבאית, ואחת ליהודים, אזרחית. מכאן גם נובעת הענישה הקשה שהטילו בתי המשפט, שהיתה תקדימית בחומרתה.

אם הדיון ברמת הכליאה וברמת השפיטה אינו מספיק כדי להוכיח את היחס הפוליטי העומד מאחורי הסיווג "אסיר ביטחוני", אולי ההתייחסות לרמה השלישית תשכנע את המערכת שהנושא טעון לפחות בחינה מעמיקה. כוונתי למוסד החנינה, שבו שמור תפקיד מכריע לנשיא המדינה. יחסם של הנשיאים בישראל לאסירים הערבים מלמד רבות על האפליה שמקופלת בסיווג זה. ב-1998, באותו יום, החליט הנשיא אז, עזר וייצמן, לקצוב את עונשם של כמה אסירים. חלקם היו ערבים וחלקם יהודים. וייצמן סירב בתוקף לחון אפילו אסיר אחד מבין האסירים הוותיקים שקורבנותיהם היו יהודים. עונשו של עמי פופר, לעומת זאת, קוצר משבעה מאסרי עולם ועשרים שנה לארבעים שנה.

כדי לאזן את החלטתו, כביכול, קיצר וייצמן את עונשם של שני אסירים ערבים ממאסר עולם לשלושים שנה, אף שאלה נחשבו אסירים חדשים יחסית. אסירים אלה לא רצחו יהודי, אלא ערבי שנחשד בשיתוף פעולה. באותו יום ובאותה החלטה נקצב גם עונשו של אסיר ערבי שלישי. אסיר זה פצע יהודי ונשפט למאסר עולם. וייצמן קצב את עונשו לארבעים שנה, תקופת מאסר זהה לזו שהעניק לפופר. ההחלטה הוכיחה שגם מוסד א-פוליטי כביכול, נשיא המדינה, שותף למסר שלפיו דם ערבי שווה פחות.

לסיום אביא ציטוט מספרו של ראש השב"כ לשעבר, כרמי גילון, **שב"כ בין הקרעים**. גילון מתייחס ללחצים האדירים שהופעלו על המערכת הפוליטית והמקצועית מצד הימין ורבניו, לשם שחרור אסירי המחתרת היהודית.

”בעבורי היחס המיוחד שקיבלו עצורי המחתרת, והלובי הפוליטי האדיר שהופעל למענם, היוו שיעור מאלף כיצד עושים חוכא ואיטלולא מהחוק...”, כותב גילון. ”מאז עמדתי על דעתי, האמנתי כי החוק חייב להיות שווה לכולם. בייחוד במדינה כמו ישראל השופעת מתחים... יש חשיבות עליונה לשוויון האזרחים בפני החוק. האם יש חוק אחד לכולם, או שיש אסירים שבהוראה מגבוה מאפשרים להם ללכת לים?... הדבר הזה קומם אותי... לדעתי, החנינה שניתנה לחברי המחתרת היהודית זרעה לפחות חלק מהזרעים למעשהו של יגאל עמיר. החנינה לאנשי המחתרת יצרה להערכתי את התנאים למעשהו של אורן אדרי (קצין בצה”ל, שהואשם בקשר עם ארגון טרור יהודי)... שרשרת הסלחנות הזו בתודעה הציבורית מובילה להקצנה שאין לדעת לאיזו נקודה איומה היא תגיע”.